

اۋزبېك ترجمەچىلىگى حقىدە بىر نېچە سۆزلەر

شېھە سىز تىل و يازوو (خط)، مدنيت و فرهنگ نى اېل- اولوس نىنگ بىر نسلدىن بشقە نسلگە يېتكە زىب، بىلىم، مدنيت، فرهنگ و برچە مادى و معنوى يوتوقلىرىنى اونوتىلىش و يوقالىش دن اسرەب، يىللر آقیمیده اولرنى گلله تىب، یشنه تىب كېلە دى. شونىنگدېك، بىر اېل و يا قوم نىنگ بىلىم و مدنيت ساحە سىدە قۇلگە كىرىتگن يوتوقلىرىنى تىل و اونىنگ افادەسى تمثالى بۇلگن يازوو يا خط آرقەلى بشقە اېللر و قوملرگە يېتكە زىب، جهان بىلىم و مدنيتىنى بىرلشتىرىپ، يوكسلتىرىش ممكن بۇلە دى.

بىرىنچى هدف اوچون هر بىر قوم يا اېل نىنگ اۋز تىلى و يازوۋى خدمت قىلسە-دە، ايكىنچى هدف اوچون ترجمە تىلى اولكن خدمت نى بجرە دى. بوكونكى برچە علم، مدنيت، فرهنگ و تخنيك يوتوقلىرىنى تورلى اېل- اولوس لر نىنگ اۋتميش دە گى بىلىملرى نىنگ ترجمە آرقەلى ترقه لىشى نتيجهسى دېب بهالش ممكن.

شرق، اينىقسە اۋرتە آسيا و بين النهرين اوزاق اۋتميشلردە بىلىم اۋچاغى اېدى. بو يېرلردن اتاقلى بىلىم و صنعت اربابلرى ظهور اېتىپ، جهان مدنيتى اوچون خط يره تىب، فرهنگ يازىب، الجبر، هندسە، نجوم، طب، جغرافيه، گياھشناسلىك و بشقە تورلى بىلىملرگە اساس قۇيدىلر. بو علمى يىنگىلىكلر و يوتوقلر فقط ترجمە آرقەلى گىنە غرب گە يېتىپ بارىپ، بو كونكى اولكن اختراعلر و كشفياتلرگە سبب بۇلدى. اېندى غرب و شرق نىنگ يىنگى علمى و مدنى يوتوقلرى يىنە هم ترجمە آرقەلى بوتون دنياگە يايىلىپ بارماقەدە.

ادبيات ساحە سىدە هم ترجمە جودە كتە اهميت و اوزاق اۋتميشگە اېگە. سانسىكرىت دن عربچە و توركچە گە، عرب تىلىدن توركچە و تورك تىلىدن عربچە گە، يونان و لاتىنچەدن بشقە تىللرگە و بشقە تىللردن اېسە يونانچە گە اولكن علمى و ادبى اثرلر قديم دن ترجمە بۇلىپ كېلگن و بو آقيم حاضر گچە همان دوام اېتىپ كېلماقەدە. ترجمە نىنگ اهميتى شونچە ليك كتە كە دنيا نىنگ قيسى بىر بورچىگىدە بىر بديع و گۇزەل اثر يره تىلگچ، در حال تورلى تىللرگە ترجمە بۇلىپ، يىل اۋتمەى بوتون انسانيت عالمى اونى اۋقى آلىش گە موفق بۇلە دى. بىز درى و اۋزبېك شعريتيدە نىمايى، آق و آزاد شعرلرنى غرب شعرلرى فورم لرىدن آلگن بۇلسك، بوگون مولانا، خيام، نوايى و بابىرلر غرب نى اۋز معنويتلرى بىلن قىتەدن ضبط اېتىپ كېلماقەدلر و البته بولر نىنگ همەسى ترجمە آرقەلى ممكن بۇلگن، خلاص!

تورك (اۋزبېك) ادبياتى تاريخىدە ترجمە ژانرى عليحدە و مهم اۋرىنگە اېگە دىر. توركى تىلگە تورلى اثرلرنىنگ ترجمە اېتىلىشى جودە اېسكى و اوزاق تاريخ ھمدە باى مېراث گە اېگە. اينىقسە عرب و فارس تىللرىدن كۇپلپ علمى، تاريخى، ادبى، دىنى، فلسفى و بديعى اثرلر يېتوك عالملىر و ادبىلر تامانىدن توركى تىلگە اۋگىرىلگن. مىنگ بىر كېچە، كليله و دمنە، گلستان، شاهنامە، قابوسنامە، بۇستان، قىرق طوطى، حافظ دېوانى، تورت درويش، والديه رسالەسى، بهارستان، سياستنامە، كىمىاي سعادت، اربعين، برهان قاطع، روضه الصفا، مثنوى معنوى، عجائب الطبقات،

قصص الانبياء، يوسف و زليخا كى اؤنل بويوك اثرلر تورلى زمانلرده ماهر تيلماجلر آرقهلى توركى (اوزبىكى) تيلگه اؤگيريلگن.

ترجمه ايشى عنعنەسى كېينگى عصرلرده هم اوزبىك تيليده دوام ايتدى. بو آقيم اينيقسه توركيه، اوزبېكستان و باشقه توركى تيل اولكلرده جوده كۆپ رواجلەنيپ، كېنگ كولملرنى قمرەب آلدى. ايتدى بو ساحه ده فقط فارس و عرب تيللرى اېمس، بلكه تورلى اروپاليك تيللردهگى شاه اثرلر هم كيردى.

شوندهى اېكن، كېلنگ افغانستان اوزبىك تيليده ترجمه نينگ اؤرنى، اؤتميشى و بوگونگى وضعيتى گه بير نظر تشلەيلىك.

اؤتميشده برچه عالم، فاضل، اديب و شاعرلريمز اوچ- تۆرت تيل و هېچ بۆلمەگنده اوچ تيل (عربى، درى و توركى) نى يخشى و چوقور بېلىپ، بو تيللرده يره تيلگن منگو اثرلرنى اوقيب، اؤز ادبى بېلىم، تجربه و مهارتلىرىنى كوچه ييتىرگن و اؤزلرى هم منگو اثرلر يازه آيشگه قادر بۆلگنلر. محمود الكاشغرى، نوايى، بابر، شيبانى خان، عبيدالله خان عبيدى و بشقهلر نه فقط آنه تيللرى (توركى) نى چوقور بېلىپ، اؤز آنه تيللريده منگو اثرلر يازيب قالديرگنلر، بلكه عربى و درى تيللريده هم مثل سيز ادبى اثرلر يره تيب كېلگنلر.

يقين اؤتميشمىزگه نظر تشلەسك، استاد قارى محمد عظيم عظيمى سرپلى نى كۆره ميز كه اؤز آنه تيلى (توركى) دن علاوه درى، پشتو و عرب تيللريده كۆپ شعرلر و حتى دېوانلر يره تيب كېلگن. اونينگ درى شعرلرى توليق و كته حجم ده شبرغان شهريده و تنلنمه غزللرى كابله افغانستان يازوچيلر انجمنى تمانيدن "با كاروان بېدل" نامى آستيده چاپ بۆلدى. شونينگدېك ايكي تيللىك پشتو-درى نصاب الصبيان يا منظوم لغتنامهسى افغانستان بېلىملر اكاديميسى تمانيدن ۱۳۶۲ يىلى چاپ دن چيقدى. مولانا قربت، مولانا خديم، نزيهى جلوه و بشقهلر يقين اؤتميشمىزده و استاد متين اندخويى، ذره عظيمى، آگه، لبيب، اشرف عظيمى، حفيظى، آثم، جميله ايتار و بشقهلر حاضرگى كونده ايكي تيل (درى و اوزبىكى) ده ايجاد قىلىپ كېلماقدهلر.

ايتيب اؤتگنيمىزدېك، بيز نينگ شاعرلريمز ايكي تيله شعر يازيب، يازوچيلريمز اېسه ايكي تيله مقاله يازه آله ديلر؛ اما ترجمه اؤرنى همان بۆش و مثاللرى اېسه جوده آز. حقوق بېلىملرى عالى دوكتورى ع. ح. شرعى جوزجانى هم ايكي تيله شعر و مقاله يازگن بۆلسه هم بيرينچى بۆلىپ، عرب و اوزبىك تيليدن درى تيليگه بديعى نثر يعنى قيسقه حكايلهلر، ناول و رومانلرنى ترجمه قىلدى. "داستان دو دل"، "دوازده زن"، آيىپك نينگ "نوايى" رمانى نينگ بير قسمى و ينه بير قنچه قيسقه حكايلهلر اونينگ قلمى بيلن ترجمه بۆلىپ، نشر يوزىنى كۆردى.

يقين كونلرده برهان الدين نامق اوزبىك مشهور يازوچى پيرىمقل قادروف نينگ بابر حياتيگه بغيشلنگن "يولدوزلى تونلر" تاريخى رومانىنى اوزبىك تيليدن درى تيليگه ترجمه قىلدى. محمد حليم يارقين جلال نورانى نينگ طنزلريدن سيلنمه حكايلهلرنى فارسچه دن اوزبىك تيليگه اؤگيريب «بو، اوشه بېچاره گينه» آتى بيلن ۱۳۹۲- يىلى نشر ايتدى. رحيم ابراهيم هم بالهلر حكايه لرىنى تورلى تيللردن ترجمه قىلىپ، تۆپلملر نشر قىلدى. بو تۆپلملردن بيرى «قره خان» ۱۳۹۵- يىلى نشر ايتىلدى. بو تۆپلم ده هم فولكلورىك حكايلهلر موجود، هم رحيم ابراهيم ترجمه قىلگن حكايلهلر و هم بشقه مترجملر نينگ ترجمه لرى، جمله دن حليم يارقين نينگ ترجمه لرى جاى آلگن.

بشقە شاعر و يازوچىلاريمىز ھم گاه- گاه، بىرار كىچىك اثرنى ترجمە قىلگن بولسەلر-دە، بىراق كۆپىنچەسى اۆزبېك، تۈركىيە تۈرك تىلى و عرب تىلىدىن درى تىلگە قىلىنگن ترجمەلردن عبارت دىر. بو ايش، اينىقسە اۆزبېك تىلىدىن ترجمە قىلىش، البته جودە يخشى ايش بولىب، بىز نىنگ تىلیمیزدەگى ادبى يوتوقلرنى درى تىلدە سۆزلاروچى و طنداشلریمیزگە يېتكەزىپ بېرىشگە ياردەم بېرەدى؛ اما افسوس كە بىز نىنگ اۆز تىلیمیزنى باى اېتىشگە ياردەم بېرە آلەيدى.

بىز نىنگ تىلیمیز يوكسەلىش، كېنگەيىش، يىشنش، گلش و يىنگىلنىش اوچون يىنگى ھوا، يىنگى سوو، يىنگى كورتكلر و پيوندلرگە محتاج و بولر فقط يىنگى شاهكار اثرلرنى بشقە تىللردن اۆزبېك تىلگە ترجمە قىلىش يۇلى بىلن مەكن بۇلە دى، خلاص! خلقىمىز جهان ادبى شاهكارلرینی اۆز آنە تىللرىدە اوقىمس اپكىلر، اۆزبېك ادبیاتیمیزگە يىنگى ھوا، يىنگى قرەشلىر و يىنگى آقىملر كىرىپ كېلىشى يا امكانسىز يا يە ھم اوزاق يىللر نى كوتىشدن سۇنگ مەكن بۇلە آلەدى دېگن گمان دە من.

بو سطرلر نىنگ مۇلفى آنە شو كمچىلىكنى حس قىلىپ، درى تىلدىن اۆزبېك تىلگە بىر قنچە قىمتلى اثرلرنى بدیعی ترجمە قىلىش نى زمانیمیز و تىلیمیز نىنگ جودە كېرەكلى و اهمیتلى طلبى دېپ توشوندی و سۇنگى يىللردە بابىر، كامران میرزا، شاه غریب میرزا غریبىلر نىنگ بىر قنچە اۆزبېكچە شعرلرینی درى تىلگە و فارسچە شعرلرینی اېسە اۆزبېك تىلگە شعرلر نىنگ اۆز وزنى، آھنگى، قافىيەسى، سۆز اویینلری و بدیعی صنعتلرینی امكان قدر سقلەگن حالده ترجمە قىلدى و حضرت مولانا جلال الدین بلخی- رومى، زمانیمیز عصیانچى شاعرەسى فروغ فرخزاد و سهراب سپهرىلر نىنگ شعرلرینی اۆز فورم و آھنگىگە اۆزبېك تىلگە ترجمە قىلىشگە اېرىشدى.

بابىر، كامران میرزا، غریبى، فروغ فرخزاد و سپهرىلر دن قىلگن ترجمەلریم تاشكىنت دە سىریلىك يازوويده چاپ بولگن بولسە، مولانا نىنگ بىر قنچە رباعیلری، مثنوى معنوى نىنگ "نى نامه" قسمى اۆزبېك تىلگە شعر قالبىگە و مثنوى معنوى نىنگ بىر قنچە حكايةلرینی اۆزبېك بدیعی نثر قالبىگە ترجمە قىلگنلریم، كابلدە 1386 يىلى "مولانا جلال الدین بلخی- رومى رباعیلری" و "نى تىلماجى" آتلىرى بىلن چاپ و نشر قىلىندى.

مېن بو ايشلرنى فقط و فقط اۆزبېك بدیعی ترجمەچىلىك ساحەسىدە آز بولسە ھم كىچىك بىر آدیم صفتیدە اۆز بورچینی اۆتەسین دېگن امیدیدە قىلدىم و اۆز تىلداشلریمدن بو سلسلە نى دوام اېتتىرىشلىرى امیدیدە من.

قويیدە سىز عزیز تىلداشلریمگە مولانا و بابىر نىنگ درى شعرلریدن اۆزبېك تىلگە قىلگن شعرى ترجمەلریمدن بىر نېچىتەسىنى تقدیم اېتىپ، سىزلرگە منظور بۇلەدى دېگن امیدیدە من.

مولانا نىنگ «نى نامه» سى:

تىنگلە، بو نى چون شكایت ایلەگەى
ايرىلىق لردن حكايت ایلەگەى
تا كېسىدورلر مېنى نيزاردین
نالیشیم دن نالەدە اېركك- خاتین

تىلكە پارە ايلە كۆكسىم نى فراق
 شرح ايتايىن تا كە درد اشتياق
 ايرىلىپ ھركىم يوقاتسە اصلينى
 قىتە ايزلر روزگار وصلينى
 ناليدىم ھر جمعيتدە زار-زار
 بۇلدىم ھر بدحال و ھر خوشحالگە يار
 مېنگە ھركىم اۋىلاويچە بۇلدى يار
 تاپمەدى قىلبىمدە نى سىرلر ياشار
 ناليشىم دن سىرلرېم اېرمس اوزاق
 لېك تاپىلمس كۆرگۈچى كۆز و قولاق
 جان تن و تن روح دن پنهان اېمس
 جان نى كۆرماققە ۋلى فرمان اېمس
 نى نواسى اۋت اېرور، اېرمس شمال
 كىمدە بو اۋت بۇلمسە، تاپسون زوال
 عشق اۋتى ياندىردى نى نىنگ قىلبىنى
 عشق اۋتى قىنتدى مى نىنگ قىلبىنى
 نى اېرور ھر ايرى توشگن يارگە يار
 پرده ميزنى پردهسى يىرتىپ تېشار
 نى كىبى بىر زھر و تریاق كۆردى كىم؟
 نى كىبى دمساز و مشتاق كۆردى كىم؟
 قاتلى يۇل دن نى حكايت ایلەگەى
 قىس عشقىنى روايت ایلەگەى
 ھوشگە ھوشسىزدېك كىشى محرم اېمس
 ھم قولاقدېك تىلگە ھېچ ھمدم اېمس
 قىغومىزدە كونلر اۋلدى كېچقۇرون
 كونلر اويغون بۇلدى دردلرگە بوتون
 كونلر اۋتسە، دى: اۋتېب كېت، باك يۇق
 سېن فقط قالگىل، كە سېندېك پاك يۇق
 سوودن ار تۈيسە كىشى، تۈيمس بلىق
 كېچ اۋتر كون رۈزى سىزگە، بو انىق
 بىر پىشېق ھالىن بىلالمس ھېچ خام
 سۆزنى قىسقارتىش كېرەكدور، والسلام

من ذره و، خورشيد لقايى تو مرا
 بيمار غمم، عين دوايى تو مرا
 بى بال و پر اندر پى تو مى پرم
 من كاه شدم، چو كهربايى تو مرا
 ترجمه:

مېن ذره من و سېن اېسە، خورشيدلقا
 مېن غم كسلى، سېن اېسە دردىم گە دوا

آرتینگده قناتسيز اوچهمن هردايم
مېن میده سامان، سپن کهربا سن گویا

مولانا:

این بانگ خوش از جانب کیوان منست
این بوی خوش از گلشن و بستان منست
آن چیز که بر دل و بر جان منست
تا می‌رود او کجا رود آن منست
ترجمه:

دلکش بو نوا ینگره‌دی کیوانیم دن
بو عطر اېسر گلشن و بستانیم دن
هر پیرگه که کپتسه او مېنینگ دور، هرگز
کپتمس یوره‌گیم، خیال لریم، جانیم دن

مولانا:

جانی که حریف بود، بیگانه شده است
عقلی که طبیب بود، دیوانه شده است
میران همه گنجها به ویرانه نهند
ویرانه ما ز گنج ویرانه شده است
ترجمه:

جان ابردی حریف، بؤلدی بېگانه بوگون
عقل ابردی طبیب، بؤلدی دېوانه بوگون
ویرانه ده گنج‌لرنی کؤمگه‌ی شاه‌لر
گنج ایلده‌ی ویرانه نی ویرانه بوگون

مولانا:

آن کس که ترا شناخت جانرا چه کند
فرزند و عیال و خانمان را چه کند
دیوانه کنی هر دو جهانش بدهی
دیوانه تو هر دو جهان را چه کند
ترجمه:

أول کیم تانیدی سېنی، بو جانی نی قیلر
فرزند و عیال و خاندانی نی قیلر
دېوانه قیلیب، ایگی جهاننی بېره‌سن
تېلبه‌نگ بو جهان و أول جهاننی نی قیلر

مولانا:

بیدار شو ای دل که جهان می‌گذرد
وین مایه عمر رایگان می‌گذرد
در منزل تن مخسب و غافل منشین

کز منزل عمر کاروان می‌گذرد

ترجمه:

او یغان یوره‌گیم مېنینگ، جهان اؤتماقده

عمر حاصلی مفت و رایگان اؤتماقده

تن منزلیده اوخله‌مه، غافل بؤلمه

عمرینگ اوییدن بو کاروان اؤتماقده

مولانا:

بر هر جاییکه سر نهم مسجود اوست

بر شش جهت و برون ز شش معبود اوست

باغ و گل و بلبل و سماع و شاهد

این جمله بهانه و همه مقصود اوست

ترجمه:

هر یبرده بؤلهی سجده‌ده، مسجود اول دور

هر آلتی جهت اوستیده معبود اول دور

باغ و گل و بلبل و سماع و شاهد

بو جمله بهانه، برچه مقصود اول دور

ظهیرالدین محمد بابر:

ای ماه، شام وصل تو صبح سعادت است

روز جدایی تو ولی شام فرقت است

جانم بکن جراحت و راحت رسان به دل

از تو به جان خسته جراحت چو راحت است

خالی که مانده ای به رخ لاله گون خویش

بر جان بیدلان تو آن داغ حسرت است

از کام جام باده بگیرد کام دل

اکنون که وقت باده و هنگام عشرت است

گر ریخت یار خون تو زنه‌ار دم مزن

خوش باش بابر که همین دم غنیمت است

ترجمه:

شام وصلینگ، ای آییم، صبح سعادت بیلگامین

ایریلیق کون لارنی لیکن شام محنت بیلگامین

کونگومه راحت بېریب، جانیم جراحت ایلاگیل

گر جراحت سېندین اېرسا، جانغه راحت بیلگامین

لاله دېک رخسارینگا قویغان اوشال خالینگنی، مېن

بارچه بېدل لار جانیغه داغ حسرت بیلگامین

کام جام باده دین کام دل حاصل ایلانگیز،

کیم بو دم نی وقت می، هنگام عشرت بیلگامین

یار اگر تۆکسا قانینگنی بابر، دم اورماگیل،

شاد بؤلگیل کیم بو دم لارنی غنیمت بیلگامین.

بابر:

لاله را داغ از آن دم که به دل حاصل بود
داغ عشق تو مرا لاله صفت در دل بود
عمر من رفت و مرا فرقت او ساخت هلاک
چه کنم؟ عمر من دلشده مستعجل بود
رخ نمودی و به من مردنم آسان کردی
ورنه در فرقت تو زیستنم مشکل بود
بابر از عقل فرو مانده، چه تشویش کنی؟
ای خوش آندم که ز می بیخود و لایعقل بود

ترجمه:

لاله قلبیدا چو اول داغ وفا حاصل ابدی
لاله دېك داغ محبت ته دلیم منزل ابدی
کېتدی اول عمریم و هجرانی مېنی قیلدی هلاک
نېتای، عمریم شو قدر قیسقه و مستعجل ابدی
کورساتیب یوز نی مېنینگ اولماغیم آسان اېتتینگ
فرقتینگدا یشه شیم یوقسه بسی مشکل ابدی
عقلیدین بابر آزیب تور، مونگا تشویش نی دور؟
ای خوش اول دم که ایچیپ باده نی لایعقل ابدی

بابر:

قاصد به من آورد سلامت، ای دوست
خوشحال شدم ز ذکر نامت، ای دوست
تا نام سلام باشد اندر عالم،
نامی باشی و هم سلامت، ای دوست

ترجمه:

قاصد مېنگا کېلتوردی سلامینگ، ای دوست
خوش قیلدی دلیم نی خوش کلامینگ، ای دوست
عالم دا سلام نامی تا بار، اولسون
جسمینگ ساغ، و شهره یخشی نامینگ، ای دوست

بابر:

نام تو میان عجم و هم عرب است
وز نامه تو در دل محزون طرب است
هرکس ز معما بدر آرد نامی،
نام از تو برآورد معما، عجب است

ترجمه:

نامینگنی بیلور برچه عجم، برچه عرب
نامینگ بېرادور قیغولی کونگولگه طرب
هرکیم چیقارور نام معما دین، لېك،

سېندين چيقارور نام معما، بو عجب.